

Seminer Metni
Seminar Paper

Ömer Naci SOYKAN

Prof. Dr. | Prof. Dr.
onsoykan@hotmail.com

Kurtarıcının Geri Dönüşü ya da Geleceği Çalınmış Toplum¹

Özet

İnsanın bir başkası tarafından kurtarılmayı beklemesi bir ergin olmayış durumudur. Dolayısıyla da bu sorun bir aydınlanma konusudur. İnsanlar kriz durumlarında, krizi yok edeceğine inandığı kişiyi başa geçirir ve onu bir kahraman gibi görür. Aslında kendi hayallerini bir başkasının gerçekleştireceğine inanan insan, geleceğini de kurtarıcının eline vermekte ve kendi kendisini yok etmektedir. Bu makalede toplumun erginleşerek bu yanlış eğilimden kurtulmasını sağlayabilecek koşullar ve toplumsal yapılanmalar tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Kurtarıcı, Aydınlanma, Örgütlenme, Demokrasi, Özgürlük.

¹ Bu çalışma ilk olarak, Uludağ Üniversitesi Felsefe Bölümü tarafından düzenlenen “Felsefe Konferansları 2013-2014 Serisi” kapsamında, 15 Şubat 2014’de Bursa’da sunulmuştur. Metnin basılmasına izin veren Prof. Dr. Ömer Naci Soykan’a en içten teşekkürü bir borç biliriz (Kaygı. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi Yayın Kurulu).

Kurtarıcı arayan insan, aradığını bulur. Peygamberler, önderler, insanın bu isteğine karşılık vermek üzere ortaya çıkar. İnsanın, bir başkası tarafından kurtarılmak istemesini *Kant* bağlamında bir ergin olmayış durumu olarak adlandırmak istiyorum. Dolayısıyla da sorunun bir aydınlanma konusu olduğunu düşünüyorum. Sorunun tarihsel boyutu var. Tüm insanlığı kapsayan kurtarılmaya arzusu, binyılcılığı ya da aynı şey demek olan Mesihçiliği beslemiştir. Bu da bir altın çağ düşünün geleceğe taşınmasıdır. Mademki geçmişte bir altın çağ yaşanmıştır, o halde neden gelecekte de yaşanmasın! Kapitalizm ve komünizm de insanı kurtarmak arzusuyla ortaya çıkmış, bir dünya cenneti vaat etmişlerdir.

Kant, gerçi insanın ergin olmamasını kendi suçu olarak dile getiriyor. Ancak bu suçu taşıyan insana baktığımızda, onun hangi koşullar altında yaşadığını, bu koşullardan kaçınıp değiştirebileceğini de göz önünde tutmak gerekir. İnsan soyut bir tekil varlık değil, fakat tarihsel-toplumsal koşulların belirlemesiyle var olan bir varlıktır. Böyle demenin de sakıncaları vardır. Çünkü insan, “Ne yapayım, tarihsel-toplumsal koşullar beni böyle yaptı” diyerek elini kolunu bağlayıp oturabilir. İnsan tekinin sorumluluğu göz ardı edilemez. “Hepimiz sorumluyuz” demek de kulağa hoş gelir. Ancak bu sözün içinin doldurulması gerekir. Bir insan, bütün insanlardan sorumludur demek, onun bütün insanları kendi beninde duyumsayarak eylemde bulunması demektir. Bu insan idealinin gerçekleştirilmesi, hiç de kolay görünmüyor. İnsana böyle yüksek bir ödev vermek, acaba ne kadar gerçekçidir? Gerçekleştirilebilir olmayan bir ideal yerine, daha gerçekçi önerilerde bulunmalıdır. Her şeyden önce insan kendi işini, olabildiğince iyi yapmalıdır. Yine her insanın her durumda yapabileceği şeyler vardır. Önemli olan onları belirlemek ve zamanı geldiğinde eylemde bulunmak. Eylem anlık bir tepki olmamalıdır. Bunun için öncesinde ne yapıp edileceği inceden inciye araştırılmalıdır. Bu araştırma, eylemin bireysel tepkiden toplumsal reflekse dönüşmesi için gereklidir. Tek tek insanların tepkisinin toplumsal boyut kazanması, toplumsal bilinci gerektirir. Toplumsal bilinç ortak hareket edebilme yeteneğidir. Bir kişi, bir haksızlığa uğrayınca anında tepki gösterir. Ben içinde bulunduğum toplumun bir üyesi olarak haksızlığa uğradığımda hiçbir tepki göstermem. Çünkü haksızlık bana doğrudan dokunmamıştır. Fakat bu durumda tepki gösterebilmem, tepkinin toplumsal hale gelmesi ise ancak örgütlü olmakla olasıdır. Kalabalıklar algılarla hareket eder. Algı çoğu zaman yanıltıcıdır. İnsanları linç etmeye dek işi vardır. Örgütlü birimler ise, algıdan kavramaya geçmiştir. Olayın yalnızca görünen yüzü değil, onun arka planı da göz önüne alınmıştır. Toplumsal bilincin gelişmiş olduğu yerde, bazen örgüt olaya dahil olmadan da insanlar tepkilerini gösterir. Örneğin batıda bir mahalledeki bir ağacı belediye yetkilileri kesmek ister. Mahalleli, hiçbir örgüte haber vermeksizin kendiliğinden toplanır, ağacın kesilmesini önler. Örgütlü davranış bilinci o denli gelişmiştir, içselleştirilmiştir ki artık örgüte gerek kalmamıştır. Ancak unutulmamalıdır ki orada yönetim, halkın tepkisi karşısında geri adım atıyor, bizdeki gibi halkın üstüne üstüne gitmiyor. Bu da aramızdaki demokrasi farkının bir örneğidir.

Ergin olmayan insan, yine *Kant*'ın deyimiyle, nasıl tembellik ve korkaklık yüzünden kendi aklını kendisi için kullanmamışsa, aynı nedenle kendi işlerini kendisi görmeyip kurtarıcıya havale eder. Kurtarıcı onun işlerini görmesine görür de onun işini

de bitirir. Hayallerini kurtarıcısının gerçekleştireceğine inanan insan, geleceğini de onun eline vermiştir O, kendi kendisini kendi eliyle yok etmiştir. Bu, intihardan başka bir şey değildir. O, şöyle der: “Kurtarıcı benim yerime hayallerimi gerçekleştirecektir.” Böylece onun geleceği de elinden alınmış olur. Uzmanlaşmanın motto’su “İşi ehline ver!” olsa gerektir. Toplumsal işbölümü gereği olan dışında, insan kişisel olarak hiçbir işini başkasına havale etmemelidir. Kişi olmak, kendisi olmak, bir anlamda kendi işini kendi yapmak demektir. Ama ne yazık ki günümüzde yalnız bilimlerde ve sanatlarda değil, hayatın her alanında uzmanlaşma, âdetâ insana kendisinin yapacağı bir şey bırakmamaktadır. Evine hangi eşyaları alacağını ve onları nasıl yerleştireceğini bile uzmanına soracaksınız! Filmlerde, nerede güleceğini bile efektle belirliyorlar. İnsanı sürüleştirmek, teknoloji ile daha başarılı oluyor. Batı toplumlarında demokrasinin bize göre daha gelişmiş olduğu doğrudur. Ancak orada çok gelişmiş olan iletişim araçlarını kullanan iktidarların, toplumu gütmesi bize göre çok daha güçlüdür. Bir de orada işlerin yolunda gittiğini gören halkın politikayla ilgilenmesi oldukça zayıftır. Bunun en önemli kanıtı, seçime katılma oranının bize göre çok düşük olmasıdır. Bizde olsun batıda olsun, günlük yaşamında işlerini başkasına havale etmeyi bir modernlik gibi gören günümüz insanı toplumsal konularda da aynı tutum içindedir. Ona göre politikayı da politikacı yapar. Onun bir politik yaşamı yoktur.

O halde soralım: Politik yaşam ne demektir? Toplumun bir üyesi olan insan, diğer üyelerle toplumsal sorunlar hakkında dolaylı ya da doğrudan etken ilişkiler içinde olmakla politik olur. Homo politicus kentlidir; yani homo civilis’dir. Hepsi de tanış, akraba olan bir köyde politik yaşam yoktur. Ama kentte yaşayan, birbirlerini tanımayan insanlar arasında ortak sorunlar üstüne görüş alış verişinde bulunulması politik yaşamın varlığını gösterir. Bir kent yönetim tarzı olan demokrasilerin sağlıklı işleyebilmesi için en önemli araç örgüttür. O kadar ki sivil örgütler, sırasında siyasal iktidara bile yaptırım uygulayabilir. Örgütlerin hem tüm topluma yaygın ve çok sayıda olması hem de bir kişinin olabildiğince çok örgüte üye olması gerekir. Toplumsal bilincin beslediği politik yaşam, politikayı politikacılara bırakmaz. Sonuçta politik yaşam, bizi ilgilendiren her konuda söz sahibi olmaktır.

Kimi demokrasilerdeki bir yanlış algı şudur. Yurttaş, kendi oyunu, yani görüş ve düşüncesini, bir partiye, onu benim yerime kullan diye vermiştir. Bir daha da hiçbir şeye karışmaz. Öte yandan siyasal parti, iktidar olduğunda ne yaparsa yurttaş adına yaptığını söyler. Bu arada pek çok şeyi, yalnız kendisine oy vermeyenlerin değil, oy verenlerin bile istemi dışında yapar. Yurttaşın, hiçbir sonuç vermeyen bir takım sokak gösterileri dışında yapacak hiçbir şeyi yoktur. Devletten umut kesilirse, iş sokağa kalır. Sokak örgütsüz, plansız, programsız kalabalıktır. Sokağın nasıl bir çözüm üreteceği hiç belli olmaz. Sokak her yönden gelen rüzgâra, dalgaya açıktır. Bu durumdan kurtulmak, politik yaşama her an müdahale etmek, ancak yine örgütlenmeyle olur. Örgütlenme, en basit işlerden en hayati konulara dek iktidara katılmanın tek yoludur. Bu katılım, iktidarın sahip olduğu alandan pay almakla olur. Öyle ki iktidar, politik gücün tek elinde bulunmadığını anlar.

Örgüt için asıl amaç onun faaliyet alanıdır; örneğin çevreyi korumak, şiddete, ayrımcılığa karşı çıkmak gibi. Ortak amaç altında birleşmek ve faaliyette bulunmak, eşitlikçi ve adil olmayı gerektirir. Her ortaklık için gerekli olan bu özellikleri örgüt katılımcıları yürekten benimser. Toplum, herhangi bir kurumu veya örgütü ayakta tutan bazı kavramlar vardır; örneğin adalet, eşitlik gibi. Bu kavramlar zarar gördüğünde, toplum çöker ya da gücü yetenin istediğini aldığı bir karmaşa yaşanır. Karmaşa da uzun sürmez, sonunda ya toplum çöker ya da adil ve eşitlikçi bir düzen kurulur.

Bizim gibi toplumlarda örgüt, birilerinin çıkar ya da güç sağlaması aracı olarak görülür. Bu yüzden de örgütlere kimse güvenmez. Örgütün bu şekilde kullanılmasının önüne hiçbir yasa çıkamaz. Bu bir kültür ve ahlâk sorunudur. İnsanlar yasa ile kültürlü ve ahlâklı kılınmaz. Örgüt sağlıklı işleyebilmek için kurumlaşmalıdır. Ancak kurumların da kuruyup gitmemesi için iç dinamiklerinin canlı tutulması gerekir. Ama bütün bunlar sonuçta insana bağlıdır. İnsan, nerede olursa olsun yan yol bulmak istiyorsa bulur. Doğru insan yetiştirmenin yolları bellidir. Ama bu insanı kim ya da kimler yetiştirecek? İktidar için amaç kültürlü ve iyi insan yetiştirmek değil, fakat kendi ideolojisine uygun insanlar yetiştirmektir. Bu nedenle sivil örgütler eğitim konusuna da el atmalıdır. Her şeyden önce örgüt, kendi üyelerinin yetişmesi için kültürel etkinliklerde bulunmalıdır. Bunu olabildiğince geniş çevrelerle paylaşmalıdır. Bir toplumda bilim, felsefe ve sanat kültürünün yaygınlaşması, iktidardan beklenemezse, sivil örgütlere iş düşer. İyi işleyen demokrasi, toplumun kültür düzeyinin yükseldiği yerde vardır.

Nasıl ki insan tekini akıl, yanlış yapmaktan korusa, toplum için de düzenleyici ve özgürleştirici akla gerek vardır. Bu akıl Ahmet'in Mehmet'in akli veya onların ve diğerlerinin akıllarının toplamının ortası değildir. Toplumun akli olduğunu biz toplumun işleyişinde görürüz. Eğer işler yolunda gidiyorsa, kurallara uyuluyorsa, herkesin hakkı korunuyorsa, o zaman orada akıl vardır. Bir ülke yüksek ekonomik performans göstermiş olabilir; ama yolsuzluk almış başını gitmişse, eş deyişle, halkın ekmeğiyle oynanmışsa orada ortak akıldan söz edilemez. Ortak aklın olmadığı yerde bir yandan toplum karmaşa içinde olurken, bir yandan da birey kendine özgürlük alanı bulamaz. Ne yasalar ne de polis gücü, toplumun düzenli olmasını sağlayabilir. Toplumsal yaşama katılan bireyler, bir yandan özgürlüklerini korurken bir yandan da yasa ve düzeni sağlarlar. Onların davranışlarında bu özellikler içselleşmiştir. Özgürlük, aynı zamanda insan hakları, kadın hakları ve çocuk haklarının da teminatıdır. Kadının, çocuğun mal olarak görüldüğü yerde, onlar birey olarak kabul edilmemiştir. Birey yoksa özgürlük de yoktur. Günümüzde insan hakları sorunu, felsefi-ahlaki tartışma konusu olmaktan çıkmış ileri hukuk düzeni tarafından yasaların teminatı altına alınmıştır. Ama elbette yasa teminatı altına almak başka, hayata geçirmek ise başka bir konudur. Bunun için birlikte yaşamının getirdiği sorumlulukları taşımak gerekir. Hepimiz aynı dünyada yaşıyoruz. Dünyanın bir bölgesinde özgür olmayan bir toplum, özgür toplumları olumsuz yönde, özgür toplumlar da diğerlerini olumlu yönde etkiler. Bugün dünyada hiçbir toplum yalıtılmış değildir. Kitle iletişim ve ulaşım araçlarının gelişmesi sınırları sarsmaktadır. Bu nedenle özgürlük bütün toplumlarda yaşanırsa, dünyada özgürlük vardır. Dahası bir insan bile özgür değilse, insan özgürlüğü eksik kalır.

Yüksek kültürün yaygın olduğu toplumlarda kriz, ya olmaz ya da olduğunda, toplum ona karşı dirençli olduğu için fazla yara almadan atlatılır. Basit, sıradan kültürün insanları, mal mülk derdinde olduğundan ellerindeki yitirmek korkusu, onlar için hayati önemdedir. Kriz, onlarda panik yaratır. Kurtarıcı, daima kriz zamanlarında ortaya çıkar; panik halindeki insanları kurtarmayı vaat eder. Kriz toplumda bir yarılma ortaya çıkarır. Yarılma, ekonomik konulardan, hayatın en özel alanlarına dek yayılır. Ahlâk da bundan payını alır. Kimsenin kimseye güveni yoktur. Başkası düşmandır; elindeki alacak, korkulacak kişidir. Bu, tıpkı *Hobbes*'un “İnsan insan için kurttur” dediği durumdur. Tekin olmayan bu hava, kurtarıcı için en uygun ortamdır. Kurtarıcı demokratik yollarla da işbaşına gelir. O, “seçilmiş” olmanın verdiği güçle, zaten derdine çare arayan halkın önünde tek adam olur, hatta kahraman olur. Çünkü o, yönetimi ele aldıktan sonra biraz önce sözünü ettiğimiz yarılma ortadan kalkmıştır. Yarılma halkın kurtarıcıya duyduğu güvenle yok olmuştur. İşler yolunda gitmektedir. Kurtarıcıyı, eş deyişle, diktatörü bu güven ayakta tutar. Fakat hiçbir şey sürgit var olmaz. Yönetim çıkar üstüne kurulduğu için mutlaka bir gün çatlaklar başlar. Burada da halkın bir rolü olmamıştır; o seyircidir; ama en çok etkilenen de odur. Siyasi ve toplumsal muhalefet, iktidardaki bu çatlakları gün ışığına çıkarma çabasında olur, iktidarın sonlandırılmasında başlıca rol oynar.

Sosyal yapılanma ile zihinsel yapılanma arasında karşılıklı bir belirleme ilişkisi vardır. Yaşam biçimi, davranış tarzı, olaylar karşısında alınan tavır ve yargı vermeyi belirler. Geçenlerde gazetede okudum. Türkiye’de mahkûm olan bir Alman, cezaevindeki Türk mahkûmlarla ilişkisini şöyle dile getiriyordu: “Ne sorsam ‘inşallah’ diyorlar.” Vaktiyle Türkiye’de görevli bir Alman profesör de araçların önündeki yazıları okuyunca, Türkiye’deki en büyük araç firmasının “Maşallah” olduğunu sanmıştı. Bunlar, farklı zihinsel yapının yabancı bir toplumdaki olaylara verdiği tepkinin örnekleridir. Olup biteni “inşallah”la, “maşallah”la karşılayan bir toplumda yurttaş politik inisiyatifi almak için bir çaba göstermez. Kısacası kaderci toplumda demokrasi olmaz. Toplumunu oluşturan en küçük birim ailedir. Kaderci toplumlar ataerkil aile içinde yapılır. Ataerkil ailede baba ne ise toplumda önder odur. Nasıl baba her şeye kendi başına karar veriyorsa, önder de mutlak otorite olarak her şeye egemendir. Baba, önder ve onun üstünde de Allah gelir. Aile sorunları babadan, ülke sorunları önderden, dünya sorunları da Allah’tan sorulur. Demokrasinin gerçekleşmesi için her şeyden önce bu toplumsal yapılanmanın değişmesi gerekir. Kuşkusuz bu, ne kolaydır ne de bugünden yarına gerçekleşebilir bir şeydir. Ama bir yerinden başlamak gerekir. Bu başlangıç yeri, insanlar arası ilişki biçimlerinin değişmesindedir. Örneğin, ilişkilerde kişilik sınırını tanımamak, üstelik bunu bir samimiyet göstergesi olarak görmek, terk edilmesi gereken bir tutumdur. İnsanlar boş zamanlarını nasıl geçiriyor? Yaşlılar kahvede iskambil oynayarak, gençler bilgisayarda chat’leşerek mi? Böyle bir boş zaman anlayışı, gerçekten zamanın boşa gitmesinden başka bir şey değildir. Boş zamanın da düzenlenmesi gerekir. Neyi nasıl yapıyoruz? Hiç düşünmeden, nasıl olursa öyle diyerek hayatımızın önemli bir bölümünü geçiriyoruz. Oysa insanlar boş zamanlarında toplanıp, hoşlarına giden bir konuda bir şeyler yapabilirler. Gerçekte boş zaman, çalışma zamanından daha fazladır. İnsanların isteyerek zevkle bir şeyler yapabileceği bu zaman

dilimini heba eden bir toplumsal yapı, boşverici bir zihinsel yapının ortaya çıkmasına neden olur. O zaman gelsin inşallah, gitsin maşallah. İnsan boş zamanını nasıl geçirirse, çalışma zamanında da öyle davranır. Örneğin boş zamanının laflayarak geçiren bir memur, işte de gözü şefindedir; şef dışarı çıkınca yanındakilerle laflamaya başlar. Önünde yığınla evrak olduğu halde telefonla arkadaşıyla sohbet eden nice görevliye tanık olmuşsunuzdur. Toplumsal yapı ile zihinsel yapı arasındaki karşılıklı belirlemeden ötürü, bunlardan tek başına birinin değil, ikisinin birlikte değiştirilmesine gerek vardır.

Toplumun tarihsel gelişiminde ona ne gibi katkılar yapılacağına ötesinde, nasıl bir toplum sorusunun ardına düşmek, bu konuda projeler öne sürmek, ütopyaya götürür. Ütopyalar, kurtulmak isteyen insanların gözü önüne serilen bu tür hayallerden başka bir şey değildir. Hayallerimiz bizim olmalı, bizim adımıza birilerinin çizeceği hayallerin albenisine kapılıp onun ardı sıra gitmemeliyiz. Ütopyalar gelecek vaat eder, bugünü elimizden alır. İnsan zamanın üç boyutunda, daha açık bir deyişle, geçmiş, şimdi ve gelecekte yaşar. Ütopya bizi yalnızca sözümona gelecekte yaşatır. Bu nedenle bizim geleceğimiz olmaz. Eğer bir ütopya ontolojisi yapılsaydı, sanırım bu, bir cennet tasvirinden farksız olurdu.

Biz hep baştan beri toplumsal değişimden söz ettik. Ama bunun toplum mühendislerine bırakılmaması gerekir. Unutmayalım ki mühendisin elinin altında evirip çevireceği toplumun içinde biz de varız. Gerçi öne çıkmış kişilerin önerilerinin kamuoyunda tartışılması elbette yararlı olur. Ancak “aydın” veya “kanaat önderi” denen bu kişiler, sivil önderler olarak görülmemelidir. Çoğu kez bu kişiler, önderin peşinden gitmeye alışmış halk için sivil önderler olarak algılanır. Herhangi bir konuda düşüncesini dile getirmeden önce yakınlık duyduğu bu tür önderlerin sözlerini bekleyen nice insan vardır. Böyle bir insanda kendisi yerine önderi konuşur. Aydın ile önder arasındaki benzerlik, bize geçmişten mirastır. Bizde aydın, *Namık Kemal*’lerden beri, aynı zamanda kurtarıcıdır. O gelenekte yazılan kitapların başlığı “Türkiye Nasıl Kurtulur?” tarzındadır. Halk, ister siyasi, ister sivil olsun önderlerin düşüncelerini, önerilerini kendi kafasında süzgeçten geçirebilecek olgunlukta değilse, eğilimlerine göre birinden birini seçer. Oysa halk ergin ise, önüne sürülen düşünceleri akıl süzgecinden geçirir. Tıpkı insan tekinin olduğu gibi toplumların da reşit olması gerekir. Reşit toplum, reşit bireylerden oluşur.

Birey devlet ilişkisi, günümüzde üzerinde sıkça durulan bir konudur. Başlı başına ele alınmalıdır. Biz burada konumuz gereği bir değinmeyle yetineceğiz. Alman Posta İdaresi şöyle bir söz kullanıyor. “Devleti eleştirmek hakkındır. Ama unutmama ki devlet sensin.” Bu sözün arkasında, “Birey için en yüksek özgürlüğün kişinin kendi istenciyle kendini devlete vermesi” olduğunu söyleyen *Hegel* var. Alman filozoflarının düşüncelerinin halkın ortak ruhuna işlediği söylenebilir. Devlet konusunda *Hegel* ne ise ahlâk bakımından *Kant* odur. Onun ödev ahlâkı, hiç felsefe okumamış insanlarda bile yerini bulur. Öte yandan Nazizmin *Fichte*’ye çok şey borçlu olduğunu da söyleyebiliriz. Bireyin devletle özdeşleşmesi bir yana, devletin kendisinin de bir sorun olduğu bugün tartışma konusudur. Birey ile devlet arasındaki mesafe ne kadar uzak olursa, bireyin özgürlük alanı o denli genişler. Birey özgürlüğü için devletin tümüyle ortadan kalkması

gerektiğini savunanlar da var. Ancak bize göre, devletin en aza indirilmesi, iktidarının da bölüne bölüne aşağıya çekilmesi gerçekçi bir durumdur. Önemli olan kişilerin devlet karşısında gerek özgürlük alanlarının genişletilmesinin, gerekse haklarının korunmasının teminat altına alınmasıdır. Yurttaşın devlete olan güveni, devleti elinde tutan öndere değil, sisteme olmalıdır. Oysa bizim gibi toplumlarda daima öndere güven duyulmuştur. O, devletle özdeşleştirilmiştir. Vaktiyle meydanlarda “Kurtar bizi baba!” diye bağırın kalabalık, şimdi de kurtarılmayı yine önderden beklemektedir. Burada iki nokta göze çarpmaktadır. Birincisi, yurttaş sistem yerine öndere güven duymakla, önderi öne çıkarmasıdır. Bu güvendir kurtarıcıyı var eden. İkincisi soyut bir varlık olan sistem ya da devlet, halk için bir şey ifade etmez. O, önünde somut olarak duran önderi devlet diye görmektedir. Bu da bir eğitim sorunudur. Halkın eğitim düzeyi yükseldikçe, sistem gibi soyut bir kavram ona bir şey söyleyebilmektedir.

Biz bugün toplum içinde nasıl yaşıyoruz, toplumu oluşturan diğer bireylerle ilişkilerimiz nasıl olmalı? gibi sorular üstüne düşünmeliyiz. Bu ilişkiler, öteden beri süregelen geleneğin buyurduğu tarzda ise onları, her defasında yeniden eleştirir süzgecinden geçirmeli, eş deyişle, gelenekler günün koşullarına göre, her zaman yeniden ele alınmalı. Ancak o zaman dinamik bir geleneğe sahip oluruz. Önümüze bir çizelge olarak konan ahlâk yargılarını da sorgulamalı. Ahlâkın esası birlikte yaşamada sorun çıkmasını önlemektir. Ancak günümüzde bizim gibi kimi toplumlarda ahlâk, çoğu kez, sorunun kendisi olmakta, birlikte yaşamı engelleyen başlıca etken olmaktadır. Örneğin sözümona cinsel ahlâktan kaynaklanan tüyer ürpertici cinayetleri her gün gazete sayfalarında okuyoruz. Bunlara bir de din duygusu eklenince, Tanrı adına yapılan bir hareket olmakta, acımasızlığın boyutu artmaktadır. Çünkü kendilerinin sözümona Tanrı buyruğunu yerine getirdiğine inanan bu insanlar, Tanrı adına eylemlerini gerçekleştirmekle hiçbir vicdani sorumluluk duymamaktadırlar. İster Tanrı adına, ister gelenek adına olsun bu tür eylemler, yasalarda yasak olmasına rağmen kişilerin onları işlemesi, yasaların içselleştirilmediğini gösterir. Onların içselleştirdiği geleneğin yerini yasanın alması kolay değildir. Biz özgür insanı varsayarak konuşuyoruz. Unutulmasın ki ancak özgür bireyler ahlâklı olabilir. İnsan özerk olmadan da özgür olamaz. Özerklik, tek olduğunun, biricik olduğunun bilincini gerektirir. Özgürlük ise özerk bireyin, toplumda başkalarıyla olan ilişkisinde ortaya çıkar. Başka bir deyişle, özgürlük özerkliğin toplumda sınanmasıdır. Özerk ve özgür olmak, yalnızca siyasal alanın kişiye çizdiği sınırla da ilgili değildir. Batı toplumlarında çok gözlemlemiştir. Devlet kişiye geniş bir özgürlük alanı tanır. Ama kişi, kendisine sunulan bu alanın ayırımında değildir; günlük işlerin, eğlencenin sevk ediciliğinde ne özerk ne de özgür olduğunun ayırımındadır. Bu belki de şundan ileri geliyor. Özgürlüğünüzü ayırmsanız için ona bir şeyin dokunması gerekir. Size hiçbir şey dokunmuyorsa, özgür olup olmadığınızın da ayırımında olmazsınız. İster özerk ve özgürlüğünün bilincinde olarak, isterse sistemin verdiği güvence içinde yaşasın, bu kişinin kurtarıcıya, kurtarılmaya ihtiyacı yoktur. Esasen hiçbir kurtarıcı özgürlük vaat etmez; o iş ve aş vaat eder. Bu yüzden refah toplumlarında kurtarıcı ortaya çıkmaz.

Bugün dünyada hiçbir toplum homojen değildir; tersine her yerde etnik ve dinsel azınlıklar vardır. Bu azınlıkların kimliksel, kültürel hakları çoğu kez sorun olmaktadır.

Kültürel haklar, yalnızca azınlıkların kendi kültürlerini özgürce yaşaması, geliştirmesi olanağına sahip olması değil, aynı zamanda devletin bu konuda onlara destek olması demektir. Kültürel hakların bir çatışma ve ayrılma nedeni olarak görülmesi, ya bu olanakların sağlanmaması ya da bu konuda azınlıkların devlete güveninin kalmamasındandır. Kültürel haklar hem bireysel hem de topluluk düzeyinde tanınmalıdır. Toplumun geri kalanıyla uyumlu olmak üzere kendi kendini yönetme de buna dahildir. Ancak bu konu da yine çatışmaya neden olmaktadır. Çatışmayı önlemek için kamuoyunun bu konuda hazır olması gerekir. Ters durumda iktidar partisi, oy kaybı endişesiyle iyi niyetli de olsa hiçbir şey yapamaz. Kamuoyunu hazırlamak konusunda aydınlara, yazar-çizerlere büyük sorumluluk düşmektedir. Bu da empati kültürünün toplumda kazanılması için verilecek çabalaradır. Toplumda empati kültürü kazandırmak, bireylerin “Senin yerinde olsam” söylemini içselleştirmesiyle gerçekleşebilir. Bu noktada bireysel ve toplumsal empati ayrımı üzerinde durmak gerekir. Yukarıda bireysel tepkiden, toplumsal refleksten söz etmiştik. Tıpkı bunun gibi empatide de aynı ayrım söz konusudur. Örneğin gazetede bir kadının başına gelmiş acı bir olayı okuyoruz. O anda kadınla kendimizi özdeşleştirir, onun acısını paylaşıyoruz. Bu, bireysel empatidir. Doğal olarak her insanın gerçekleştirebileceği bir duygudaşlık durumudur. Bunun için herhangi bir eğitime gerek yoktur. Öte yandan ülkemizin bir bölgesinde insanların kendi anadilleri ve kültürleri yok sayılırken onlarla kendimizi özdeşleştirip, “Biz de aynı sıkıntıları çekseydik!” demek doğal bir tepki değildir. Bu bir toplumsal empati biçimidir. Başkasını anlama, onunla empati kurma, belli kültürel olgunluğu gerektirir.

Toplum içinde farklı toplumsal yapılanmalar vardır. Bu farklılık, yalnızca etnik ve dinsel boyutta değildir. Tüm bu kültürel farklılıklar, birbirlerini ezmeden kendi varlıklarını sürdürebilmek için birbirleriyle etkileşim içinde olmalıdır. Ters durumda her biri birer getto oluşturur ve toplumsal birlik sağlanamaz. Bu etkileşim toplumda empati kültürünü yaratabilir ya da tersinden söylendikte, empati kültürü etkileşimi hızlandırır. Kişi, kendisine yabancı gördüğü bir kültürel öğeyi, o kültürle iletişime girince artık onu yabancı görmez; en azından ona olumsuz bir tepki vermez, tolere eder. Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta vardır. Hangi kültürden olursa olsun, herhangi bir kültürel öğe, insan haklarına aykırı olamaz. Kültürlerin eş ölçülemezliği düşüncesine ben de katılıyorum. Ancak “Onun kültürüdür” deyip, insan haklarının ihlal edilmesine izin verilemez. Toplumun bu tarzda çok kültürlü olması, bir yandan toplumsal barışa katkıda bulunurken, bir yandan da toplumsal kültürü zenginleştirir.

Şimdiye dek halkın bilinçlenmesinin çeşitli yolları üzerinde durduk. Bilinçlenen halkın kurtarıcıya ihtiyacı yoktur. Demokrasi, bizim gibi toplumlarda bahsedilen bir şey olmuştur. Demokrasiyi mücadele ile kazanmış toplumlarda halk onu içselleştirmiştir. Sistem oturmuştur. Dolayısıyla seçimlerin de fazla bir önemi yoktur. İktidara hangi parti gelirse, sistemde bir değişiklik olmayacaktır. Bizde ise demokrasi hep ağır aksak yürümüş, bazen de kesintiye uğramıştır. İktidar çok önemlidir. İktidardan beklentiler yüksektir. O yüzden kriz olmaksızın, olağan durumlarda bile önderler kurtarıcı olarak görünür. Her zaman bir kurtarıcı beklentisi vardır. Çünkü halkın bulunduğu alt düzey, ne kadar aşağıda olursa, onu yükseğe çekecek bir kurtarıcı beklentisi onda olacaktır. O

halde, bu durumdan kurtulmanın yolu yok mudur? Bunun için demokrasi yolunda uzun soluklu, ısrarcı çabalara gerek vardır. Sorunlar hemen çözülsün beklentisi de yine kurtarıcı beklentisinden başka bir şey değildir. Kurtarıcıdan kurtulmak için kurtarıcı beklemek! Durumun paradoksal olması bir yana, bu durumda gelecek de daima ertelenen bir şey olur. O hep ertelendiği için toplumdan çalınmıştır.

The Return of the Saviour or the Society Whose Future Has Been Stolen

Abstract

Waiting for being rescued by someone else is an immature state for a human being. Therefore this problem is a topic regarding enlightenment. In a state of crisis, people bring the person to power, who they believe to be able to resolve the crisis and they see him/her as a hero. In fact, the person who believes that someone else will realize her/his own dreams hands over its future to the saviour as well and destroys him/herself. In this article, the conditions and social constructs which can make people mature and get rid of this wrong tendency are being discussed.

Keywords

Saviour, Enlightenment, Organization, Democracy, Freedom.